

Slovenský národopis

37 • 1989

4

Na obálke: 1. strana: Glória Frácsová, 12 roč.: Páv. Batika, LŠU Prešov. Foto A. Mičúchová. Archív SNG Bratislava.

4. strana: Geometrizedaná výšivka na dienu čepca z Paty, okr. Galanta. Koniec 19. stor. Foto Gregor Fudala

Na príprave čísla redakčne spolupracovali S. Burlasová a M. Leščák.

Koncovky na stranách 460, 481, 504, 526, 573, 601, 609, sú detaily kresieb ľudovej umelkyne Zuzky Seleckej. Fotografie detských výtvarných prác A. Mičúchová a F. Tomík. Z archívu SNG Bratislava.

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašpariková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

TVORIVÁ AKTIVITA ČLOVEKA
ETNOGRAFICKÉ A FOLKLORISTICKÉ AS-
PEKTY BĀDANIA

STÚDIE

- Úvod (Soňa Burlasová — Milan
Leščák) 461
- Váross Marián: Človek ako kultúr-
ny subjekt 465
- Kováč, Tomáš: Psychologický prístup
k tvorivosti 475
- Burlasová, Soňa: Korene a princípy
folklórnej tvorivosti a jej vývoj v sú-
časnosti 483
- Mačák, Ivan — Martínek, Juraj —
Kurfürst, Pavel — Krbaťa, Pe-
ter, — Faltan, Ľubomír — Dvor-
ský, Andrej: Výskum tvorivých akti-
vít dvoch fujaristov z jednej lokality
491
- Chorváthová, Ľubica. O aspektoch
tvorivosti v obradoch 499
- Profantová, Zuzana: Sociálna tvo-
rivosť a príslovia 505
- Gašparíková, Viera: Úsilie o ume-
leckú seberealizáciu v ľudovom roz-
právaní 511
- Beneš, Bohuslav: Inzitivní tvůrci v sou-
časnosti 519
- Hlôšková, Hana: Úrovne a perspek-
tivy tvorivosti rozprávačstva v proce-
soch folklorizmu 527
- Danglová, Oľga: Ľudové maliarstvo
na Záhorí — otázky tvorivosti 535
- Paličková-Pátková, Jarmila:
Interferencia profesionálneho a nepro-
fesionálneho v kreativite ľudovej vý-
roby a záujmovej manuálnej činnosti 545

MATERIÁLY

- Kiliánová, Gabriela: Neprofesionál-
na písomná tvorba v dedinskom pro-
stredí 555

- Čierna, Katarína: Kultúrna a výtvar-
ná aktivita dvoch obcí — pokus o po-
rovnanie 567
- Štefániková, Zuzana: Ľudový odev
a tvorivé procesy 574

SÚČASNÍ TVORCOVIA A NOSITELIA HOD-
NÔT ĽUDOVÝCH UMELECKÝCH TRADÍ-
CIÍ

- Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — roz-
právač 577

DISKUSIA

- Krekovičová, Eva: Tvorivosť, tvor-
ba a piesňový folklórny prejav vo
svetle výskumov súčasnosti 586
- Robotycki, Czesław: Biografia ľu-
dového tvorca ako umelecká pravda 596
- Výťah z diskusie na konferencii o tvoriv-
vej aktivite človeka 602

ROZHLADY

- Važecké betlehemy Jana Hálu (Peter
Švorc) 611
- Za Pavlom Stanom (Božena Filová) 616
- Činnosť Slovenskej národopisnej spoloč-
nosti pri SAV v r. 1988 (Viera Ka-
lavská) 618
- Výstava „Slovenské kroje“ (Zuzana
Štefániková) 622

RECENZIE A REFERÁTY

- Kolektív: Horehronie (Marta Šrám-
ková) 623
- P. Stano — R. Žatko: Národopisná lite-
ratúra na Slovensku za roky 1901—
1959 (Viera Urbancová) 624
- P. Slavkovský: Roľník a jeho práca
(Magda Paríková) 626
- L. Droppová: Chudoba, chudoba, šak si
mi moc vina... (Eva Krekovičo-
vá) 628

Нáродописný вѣстник љескословенскý (Leo Kuželа)	629
Zázrivá (Monika Kardošová)	630
V. Ferko: Láska na Slovensku (Peter Salner)	631
J. Krivohlavý: Jak si navzájem lépe porozumíme (Zuzana Profantová)	631
J. J. Fedas: Ukrajinskýj narodnyj ver- tep u doslidižňach XIX.—XX. st. (Mikuláš Mušíňka)	632
J. Hajduk-Nijakowska: Nie wszystko bajka (Hana Hlôšková)	633
E. Polák: Bunte Eier aus aller Welt (Elena Prandová)	634
E. Schmidt-Kowar: Bunte sorbische Ostereier (František Kalesný)	636
Čarivna torba (Mikuláš Mušíňka)	637

OBSAH 37. ROČNÍKA

СОДЕРЖАНИЕ

ТВОРЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ ЧЕЛОВЕКА — ЭТНОГРАФИЧЕСКИЕ И ФОЛЬКЛОРИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

СТАТЬИ

Введение (Соња Бурласова — Ми- лан Лешчак)	461
Варосс, Мариан: Человек как куль- турный субъект	465
Ковач, Томаш: Психологический под- ход к творчеству	475
Бурласова, Соња: Корни и принци- пы фольклорного творчества и его развитие в настоящее время	483
Мачак, Иван — Маргинек, Юрай — Курфирст, Павел — Крбатя, Петер — Фалтян, Любомир — Дворски, Андрей: Исследование творческих активностей — двое фуя- ристов из одной местности	491
Хорватова, Любица: Об аспектах творчества в обрядах	499
Профантова, Зузана: Социальное творчество и пословицы	505
Гащпарикова, Вера: Стремление к художественной самореализации в народном рассказе	511
Бенеш, Богуслав: Наивные авторы в настоящее время	519
Хлошкова, Хана: Уровни и перспек- тивы творчества умения рассказчика в процессах фольклоризма	527
Данглова, Ольга: Народная живо- пись и вопросы творчества	535
Паличкова-Паткова, Ярмила:	

Интерференция профессионального и непрофессионального в творчестве кустарного производства и ручной самодельности	545
--	-----

МАТЕРИАЛЫ

Килианова, Габриела: Непрофес- сиональное письменное творчество в деревенской среде	555
Черна, Катарина: Культурная и ху- дожественная деятельность жителей двух поселков	567
Штефаникова, Зузана: Народная одежда и творческие процессы	574

СОВРЕМЕННЫЕ СОЗДАТЕЛИ И НОСИТЕЛИ ЦЕННОСТЕЙ НАРОДНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТРАДИЦИЙ

Хлошкова, Хана: Юрай Шаффа — рассказчик	577
--	-----

ДИСКУССИЯ

Крековичова, Эва: Креативность, творчество и исполнение песни в све- те исследований современности	586
Роботычки, Чеслав: Биография на- родного творца как художественная правда	596
Из дискуссии на конференции об твор- ческой активности человека	602

ОБЗОРЫ

Вертенные рисунки на открытках Яна Халы из деревни Важец (Петер Шворц)	611
В память Павла Стана (Божена Фило- ва)	616
Деятельность Словацкого этнографиче- ского общества при САН в 1988 г. (Ве- ра Калявска)	618
Выставка «Словацкая народная одежда» (Зузана Штефаникова)	622

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 37-Й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

DIE SCHÖPFERISCHE AKTIVITÄT DES MENSCHEN — ETHNOGRAPHISCHE UND FOLKLORISTISCHE ASPEKTE DER FORSCHUNG	
Einleitung (Soňa Burlasová — Mi- lan Leščák)	461

STUDIEN

Váross, Marián: Der Mensch als Kultursubjekt	465
Kováč, Tomáš: Das psychologische Herantreten an die Schaffenskraft	475
Burlasová, Soňa: Die Wurzeln und Prinzipien des Folkloreschaffens und seine Entwicklung in der Gegenwart	483
Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel, — Krbaťa, Peter — Faltan, Lubomír — Dvorský, Andrej: Die Erforschung der schöpferischen Aktivitäten zweier Hirtenschalmeibauer und -spieler aus einer Lokalität	491
Chorváthová, Lubica: Über die Aspekte der Schaffenskraft in den Zeremonien	499
Profantová, Zuzana: Die soziale Schaffenskraft und die Sprichwörter	505
Gašparíková, Viera: Das Streben nach künstlerischer Selbstrealisierung im volkstümlichen Erzählen	511
Beneš, Bohuslav: Die naiven Autoren in der Gegenwart	519
Hlôšková, Hana: Die Ebenen und Perspektiven der Kreativität des Erzählens im Prozess des Folklorismus	527
Danglová, Olga: Die volkstümliche Malerei und Fragen der Schaffenskraft	535
Paličková-Patková, Jarmila: Die Interferenz des Professionellen und Nichtprofessionellen in der Kreativität der Volkskunstproduktion und im Leischaffen	545

MATERIALIEN

Kiliánová, Gabriela: Das nichtprofessionelle schriftliche Schaffen in der dörflichen Umwelt	555
Čierna, Katarína: Die kulturelle und bildende Aktivität der Einwohner zweier Gemeinden	567
Štefániková, Zuzana: Die volkstümliche Kleidung und die schöpferischen Prozessen	574

DIE GEGENWÄRTIGEN SCHÖPFER UND TRÄGER DER WERTE DER KUNSTTRADITIONEN DES VOLKES

Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — der Erzähler	577
--	-----

DISKUSSION

Krekovičová, Eva: Die Schaffenskraft, das Schaffen und die Liedäuserung im Lichte der gegenwärtigen Forschung	586
Robotycki, Czesław: Die Biografie des volkstümlichen Schöpfers als künstlerische Wahrheit	596
Aus der Diskussion über die schöpferische Aktivität des Menschen	602

RUNDSCHAU

Ján Hálas Weihnachtskrippe von Važec (Peter Švorc)	611
Pavol Stano ist gestorben (Božena Fillová)	616
Die Tätigkeit der Slowakischen ethnographischen Gesellschaft bei Slowakischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1988 (Viera Kalavská)	618
Die Ausstellung „Die slowakische Volkstrachten“ (Zuzana Štefániková)	622

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

INHALT DES 37. JAHRGANGES

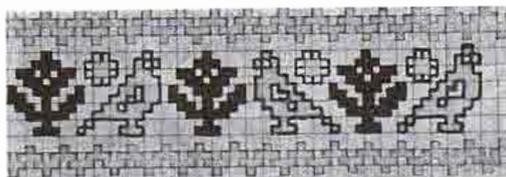
CONTENTS

MAN'S CREATIVE ACTIVITY — ASPECTS OF ETHNOGRAPHY AND FOLKLORE RESEARCH

ARTICLES

Introduction (Soňa Burlasová — Milan Leščák)	461
Váross, Marián: Man as a Subject of Culture	465
Kováč, Tomáš: Psychological Attitude to the Creativity	475
Burlasová, Soňa: Roots and Principles of Folklore Creativity and its Contemporary Development	483
Mačák, Ivan — Martínek, Juraj — Kurfürst, Pavel — Krbaťa, Peter — Faltan, Lubomír — Dvorský, Andrej: The Research of Creative Activity of two fuyara-players from the same village	491
Chorváthová, Lubica: On Creativity Aspects in Rites	499
Profantová, Zuzana: The Social Creativity and the Proverbs	505

Gašparíková, Viera: The Artistic Self-realization Efforts in Folk Narrative	511	Hlôšková, Hana: Juraj Šaffa — the Folk Narrator	577
Beneš, Bohuslav: The Naive Creators of Today	519	DISCUSSION	
Hlôšková, Hana: The Creativity Levels and Perspectives in the Folklorism Process	527	Krekovičová, Eva: The Creativeness, Creation and the Folk Song Manifestations in the Light of the Research of Contemporaneity	586
Danglová, Olga: The Folk Painting in the Záhorie Region: Questions of Creativity	535	Robotycki, Czesław: The Folk Creator's Biographies as Artistic True	596
Paličková-Pátková, Jarmila: Interference of Professional and Non-professional Principles in the Creativity of the Folk Production and Leisure Manual Activities	545	An Abstract from the Discussion on the Conference on Man's Creative Activity	602
MATERIALS		REVIEWS	
Kiliánová, Gabriela: The Non-professional Literary Creation in Village Milieu	555	Švorc, Peter.: The Jan Hála's Christmas Nativity Play Drawings of Važec	611
Čierna, Katarína: The Cultural and Artistic Activities of two Villages: an Essay of Comparison	567	In Memoriam Pavol Stano (Božena Filová)	616
Štefániková, Zuzana: The Folk Garment and the Creative Process	574	Activity of Slovak Ethnography Association of the SAV in the 1988 year (Viera Kalauská)	618
THE CONTEMPORARY CREATORS AND THE TRADITIONAL FOLK ART VALUES BEARERS		Exposition "Slovak Folk Garments" (Zuzana Štefániková)	622
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	
		CONTENT OF THE 37th VOLUME	

EUDOVÉ MALIARSTVO NA ZÁHORÍ – OTÁZKY TVORIVOSTI

OLGA DANGLOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Myslím, že každý etnograf, ktorý sa pokúša pochopiť človeka s jeho činnosťou, ústiacou do výtvorov, nezaobera sa ničím iným ako tvorivou činnosťou, ibaže nepertraktuje vždy svoj problém z tohto hľadiska. Chápanie tvorivosti v zmysle etnografickom je menej ostré a viac mnohoznačné, než v zmysle psychologickom. Zatiaľ čo psychológ považuje tvorivosť za základnú špecifickú formu činnosti človeka, zviazanú s tým, čo je každému človeku vlastné, čo charakterizuje každé normálne fungujúce myslenie, za prejav neobmedzujúci sa na vedu, techniku, umenie, ale vystupujúci v najrozličnejších sférach činnosti človeka, všade tam, kde nie sú človeku dopredu známe elementy tvoriace štruktúru činnosti, alebo spôsoby spájania týchto elementov, čiže tam, kde činnosť nie je zalgoritmovaná, pohľad etnografie by mal byť predsa len z profesionálnej pozície iný. Iný v tom, že by mal mať na zreteli okrem individuálno-psychologického predovšetkým sociálny aspekt tvorivosti. Napr. tvorivosť v maľbe schizofrenika je v psychologickom zmysle nesporná, z pohľadu sociálneho, ak dotyčný nezíska auditórium, neprezentuje, nepopularizuje svoje maľby, však bezcenná.

V uhle sociologického pohľadu na tvorivosť — výstižne ho charakterizoval

poľský psychológ a filozof J. Rudnianski, vystupuje teda do popredia podmienka spoločenského uznania určitej činnosti za tvorivú.¹ Je pravda, že človek tvorí i v mene populárnosti. Vyhlásiť istú činnosť za tvorivú z takéhoto uhla pohľadu je však značne komplikované. Spontánne vzniká otázka: Možno merať tvorivosť — stále hovoríme o sociologicko-etnografickom pohľade — podľa kvantity toho, ako často sa jav v danom prostredí vyskytuje? Natíska sa kladná odpoveď, keď vieme, že istému druhu činnosti sa venuje veľký počet ľudí, alebo je značný počet prijímateľov, ktorí akceptujú určitý výsledok tvorivej činnosti. Na Slovensku jestvovali oblasti s rozvinutou silnou rezbárskou, vyšivkáarskou tradíciou i preto, že sa v ich rámci kumuloval značný počet výrobcov, orientovaných na jeden výtvarný druh. Boli medzi nimi výrobcovia viac alebo menej tvoriví. V tejto súvislosti je však prilihavejšie hovoriť o rôznosti stupňa tvorivosti, než o jej kvalite, podľa ktorej by sa žiadalo zúčastnených diferencovať na „tvorivých“ a „netvorivých“. Tu sa vynára ďalší aspekt, ktorý je v etnograficko-sociologickom chápaní tvorivosti veľmi dôležitý: problém originalnosti. Podľa J. Rudnianskeho za tvorivú v zmysle sociologickom možno považovať iba takú činnosť, kto-

Maľba na skle na vstupnej bráne do domu. Unín, okr. Senica. Maľoval Š. Búrsky r. 1960. Zobrazenie idylickej jarnej krajiny s chulupami zobrazenými na spôsob domov, v ktorých sa na Záhorí v minulosti bývalo. Foto O. Danglová 1982

rej výsledky sa odlišujú od doposiaľ získaných práve svojou originalnosťou. Pripúšťa však, že stupeň originalnosti je ťažko merateľný, lebo chýbajú zodpovedné kritériá, ktoré by boli meradlom. V mnohých prípadoch sa kritériá prijímajú intuitívne a intuitívnosť sa rôzni podľa určitých jednotlivcov, určitých spoločenských skupín.² Keď začala do maľby na skle prenikať ako dovtedy neznáma novosť zbojnícka jánošíkovská tematika a dedinský ľud si obrazy podľa všetkého obľúbil a začal vešať na stenu vedľa obrazov svätých, mešťania v Dobšinej, Rimavskej Soboty a Lučenci to posmešne komentovali: „Povesili si na múr svätých betiatov!“³ Príklad by mohol byť ilustráciou Picassovho výroku: „Obraz sa mení podľa toho, kto sa naň díva“,⁴ rozšíreného z jed-

notlivca na predstaviteľov spoločenskej skupiny.

V spojitosti s tvorivosťou rozumenou v sociálnom zmysle stojí ešte úloha identifikovať činiteľa, ktoré istý druh tvorivosti podnietili, alebo riadili. Každý priesečník doby a spoločenského prostredia má svoj vlastný súbor hospodárskych, spoločenských, etických, estetických, náboženských a iných motívov, ktorý predurčuje špecifický prejav tvorivosti pre dané prostredie a čas práve vhodný a prirodzený. Pre etnografa je preto najschodnejšie, ak sa vyberie cestou analýzy menších spoločností — regionálnych, lokálnych, profesionálnych, resp. iných. Mikroskopickejšie podmienky mu umožnia lepšie rozpoznať pozadie tvorivosti, jej priebeh, rezultáty, diagnostikovať odtiene originál-

1. Malba na skle na vstupnej bráne do domu. Radimovka, okr. Senica. Maľoval Š. Búrsky v r. 1964. Idylická zimná krajina s echom loveckého motívu, ktorý na obraze pripomína jeleň. Foto O. Danglová 1974

nejšieho a novšieho od púheho úsilia zachovať pravidlá schematického postupu, umožnia zachytiť, prečo v danom prostredí rezonuje práve určitý druh tvorivosti.

Týchto zopár letných poznámok k problematike tvorivosti som uviedla preto, aby som nimi načrtla oporné body, z ktorých chcem vychádzať pri analýze konkrétneho príkladu. Za jeho objekt som si zvolila obrazy zo Záhoria (z okolia Senice, Skalice, Malaciek) pochádzajúce zo šesťdesiatych a sedemdesiatych rokov.⁵ Ako maľby na skle sa umiestňovali v hornej časti vstupných brán do domu, ako nástenné maľby v podbránach a verandách, menej boli rozšírené ako nástenné obrazy. V prevažnej miere zobrazovali krajinky. Treba povedať, že ako príklad tvorivosti sú marginálne nielen z umenovedného spô-

sobu nazerania, keďže sa jedná o prejav z umeleckého hľadiska tzv. periférny, ale napokon i nazerania etnografického — ide o krátkodobý prejav, ktorý ledva stačil zapustiť korene, aby trochu zrástol s prostredím a dostal charakter tradície, už začal prejavovať náznaky zániku. Nevraviam o jeho štýle, ktorý tradicionalistickejšie orientovaný etnograf len s rozpakmi a sebazaprením môže pokladať za ľudový. V kultúre však vždy jestvovali javy marginálne, akoby na okraji hlavného prúdu diania, a predsa činnosti tvorivé, ktorým však venovať pozornosť nie je zbytočné. Ich výpoveď o kultúre a tvorivosti v rámci nej je možno v niektorých prípadoch priliehavejšia ako u javoch stojacich na výslni pozornosti.

Vezmime si spomenuté obrazy a zamyslime sa nad tým, či môžeme o nich

Maľba na skle na vstupnej bráne do domu. Unín, okr. Senica. Maľoval Š. Búrsky r. 1965. Zobrazenie letnej krajiny s obľúbeným námetom osady s dominantou kostolnej veže. Foto O. Danglová 1982

v zmysle sociologickom, resp. etnografickom hovoriť ako o originálnych, „nových“. Keď poznáme minulosť ľudovej produkcie obrazu musíme sa prikloniť k súhlasu. V období predpokladaného najväčšieho rozkvetu ľudového umenia na Slovensku — v 19. a na zač. 20. storočia, bolo zobrazenie krajiny zriedkavé. Ak sa vyskytlo, tvorilo buď dodatok k figurálnej téme s religióznym obsahom ako pri maľbách na skle, alebo náznakové pozadie k pastorálnym námotom ako pri pastierskom rezbárstve. Krajinomalba ako druh autentickej tvorivosti bola teda v dedinskom prostredí 1. polovice 20. storočia niečím, i keď nie priamo originálnym, iste novým.

Pochybnosti sa však vynoria, keď spätne sledujeme zárodočný proces tejto maľby, vzory a motívy, ktoré do nej vstupovali. Maliari obrázkov — reme-

selníci, roľníci, z nich najčastejšie maliari natierači, či miestni učitelia a amatéri z blízkych mestečiek — Senice, Skalica, vyhotovovali maľby podľa predlôh. Najčastejšie podľa pohľadníc, detských skladacích kociek, obrázkových časopisov, z ktorých si vyberali idylicky prikrášené scenérie. Podnetom k nim bol nesporné návyk na malomeštiacky vkus, ktorý slovenská dedina intenzívne asimilovala najmä po 2. svetovej vojne. V dedinských domácnostiach sa vtedy začínali objavovať gobelíny, diletantské maľby krajínok a poľovníckych radovánok, kvetinových zátiší a to vedľa loveckých trofejí, porcelánových figúrok, dečiek atď., ktoré nadväzovali na predmety podobného charakteru známe z povojnového obdobia z domácností malých miest. Masovo rozšírené v malomestskom a mestskom prostredí boli najmä

Nástenná maľba v podbrání domu. Láb, okr. Bratislava-vidiek. Maľovala H. Sirotová r. 1971. Jeden z obľúbených variantov vodného mlyna, ktorý sa podľa pitoresknej koncepcie 18. storočia považoval za malebný objekt. V ľudovom podaní, ako dokladá obraz, sú detaily starostlivo vypracované a konštruované na lineárnom základe. Foto O. Danglová 1982

gobelíny. Predlohy k nim rozširoval obchod a dali sa podľa výberu objednať. Niekedy na spôsob pamiatkárskej veduty, známej v Európe z 19. ale i 18. storočia, kedy k najobľúbenejším patrili švajčiarske veduty, ktoré obrazne približovali konkrétnu krajinnú scenériu.

Vzdialený ohlas veduty je v gobelínoch hmatateľný. Veduty boli zas produktom zanieteného obdivu k prírode, ktorý začína v Európe prepukáť v minulom storočí, kedy sa znovu objavovali krásy veľhôr, predovšetkým Álp, ale i Karpát, na Slovensku Tatier, v Čechách Krušných hôr. Poriadali sa púte umelcov do hôr, vyhľadávali sa zaujímavé prírodné motívy, malebné scenérie, hrady, zrúcaniny, architektonické pamiatky, pripomínajúce národnú

minulosť. Romantický vzťah ku krajine sa prejavoval v záujme o krajinomaľbu a prenášal do masovej produkcie litografií. Vychádzali albumy, série záberov z určitej oblasti (napr. horného Uhorska, Bratislavy), ilustrované cestopisy. Krajina ako obraz sa dostala do obrázkových časopisov, pohľadníc, pravdepodobne prostredníctvom nich i do vizuálneho povedomia ľudových vrstiev.⁶

Keď stojí pred nami odkrytý vývinový reťazec: pitoreskná maľba — veduty — gobelíny — záhorácke maľby 18. a 19. storočia, keď vidíme z každej etapy vývoja len výsledok, odmyslíme si historický kontext a hodnotíme podľa súčasného, najmä estetického meradla, potom záhorácke krajinky určite zaradíme na

najnižší stupienok v rebríčku tvorivosti, takmer v duchu starého Hoffmann-Krayerovho: „Das Volk produziert nicht, aber reproduziert.“ Z hľadiska optiky nášho estetického nazerania nazaj tieto obrázky balansujú na pomedzí naivnosti — gýča a ľudovosti. Inakší názor na vec má miestny obyvateľ. V niektorých obciach na Záhorí boli maľby krajínok natoľko obľúbené, že umiestnené na bránach lemovali takmer celé ulice (Unín, Radimovka, Letniče). Majitelia domov ich považovali za peknú ozdobu. Neslúžili pravda ku kontemplácii, ale k dekorácii, k oživeniu, spestreniu plochy. Aj zostava obrazových sérií bola ornamentálne usporiadaná: rovnaký počet obrazov na pravej i ľavej strane brány, pričom napr. dva námety na vonkajšom okraji predstavovali zimnú krajinu, dva na vnútornej letnú. Dekoratívny účinok celku sa umocňoval aj leskom skla, farebnými svetelnými efektami za večerného osvetlenia podbrány. Práve v dekoratívnom využití obrazov možno rozpoznať súvis s genetickou líniou ľudového umenia v tomto regióne, kde bola v minulosti veľmi živá tradícia zdobenia vonkajších i vnútorných stien domu ornamentálnou maľbou.⁷ Veľké plochy brány a široké steny podbrán novších domov pripadali obyvateľom príliš prázdne. Horror vacui sa riešil obrazmi krajínok.

Záhorácke maľby boli teda plodom pomalého dozrievania zo sledovania vzdialených motívov, zdedených zo slohovej skúsenosti. Sloh, jeho sprostredkované podoby z druhej či tretej ruky sa stali prameňom i keď nie originálnych, predsa len nových miestnych ľudových črt. Maliarsky prejav sa ale slohu zmocnil podľa kľúča, ktorý však nebol príliš vzdialený od miestnej výtvarnej tradície, ktorú poznali užívatelia.⁸

Pozrime sa však ako maľby v skutočnosti vyzerajú. Pri výbere ústredných motívov autori šablónovito uprednost-

ňovali, v duchu malebnej koncepcie minulého storočia, hájovne, dedinské osady s chalúpkami, vodné mlyny, romantické zrúcaniny hradov, zámky, ktoré však neboli výrazom národného citenia ako v minulom storočí, ale príťažlivé svojim fantazijným, neskutočným výzorom. Vyskytovali sa i raritné architektonické prvky v krajine, ktoré boli niekedy, podobne ako zámky, často len zjednodušenými verziami skutočných stavieb.

Značnú rezonanciu v dedinskom prostredí mali aj poľovnícke námety. Boli blízke litografiám loveckých scén z minulého storočia, alebo aspoň ich ehom, ktoré na obraze pripomínal jelen, považovaný bez diskusie z pohľadu dnešnej oficiálnej estetiky, za najbanálnejší symbol jarmočného gýča, z hľadiska estetického kánonu ľudových vrstiev bol však vďačným dekoratívnym prvkom, dodávajúcim krajine esenciu malebnosti.

Keď poznáme proces vzniku záhoráckeho maliarskeho prejavu, znova sa žiada zopakovať otázku: Je maliarsky prejav, ktorý sme pred sebou videli v niečom „nový“? — teraz myslíme na jednotlivcov-autorov. Maliari predsa používali predlohy, ktoré sa usilovali zreprodukovať raz s väčšou, inokedy s menšou snahou o vernosť. Predsa však, keď poznáme predlohy a kópie, postrehneme určitý rozdiel. Tvary v porovnaní s predlohou autori zväčša zjednodušovali, alebo inak formovali (jazero, cesta, horská scenéria), menili priestorové súvislosti (vynechávali figurálne prvky vegetáciu, pridávali labute, jelene), alebo obmieňali niektoré motívy (kvetinové okružie okolo jazera). Líniami v duchu ľudového štýlu presnejšie ohraničovali tvary, redukovali naturalistickú farebnosť a svetlo predlohy. Ak maliar opakoval ten istý námet dvakrát, obmeny boli malé. Variovali najmä nepodstatné prvky námetu, ktoré sa ku kompozícii buď pridali, alebo z nej

vypustili. Niekedy autor zostavoval obraz až z troch rozličných predlôh. Pri voľbe námetu mali svoje slovo i odbercovia, ktorí z palety predlôh vyberali podľa svojho vkusu a často ovplyvňovali i drobné motivické obmeny námetu: Chceli mať na oblohe vtákov, v jazere plávajúce labute a pod.

Z fyziológie záhoráckeho maliarskeho prejavu vysvitá, že autori vo väčšine prípadov porušovali algoritmus predlohy. Niekedy nechtiac, keď nedokázali technicky zvládnuť výtvarné finesy predlohy, zväčša však u tých najschopnejších zámerne, z potreby hrovej obmeny, tvorivého vkladu do obrazu.

Vráťme sa ešte k tomu, prečo gýčová romantika krajiniek získala na Záhorí toľko priaznivcov. Okrem miestnej, v tradícii zakotvenej potreby zdobnosti — obrazy krajiniek dekorovali brány a priestory podbrán takmer ako ornament — je tu ešte iný moment. Idylické krajiny ponorené do nostalgického kliše minulosti, ktorú na obrazoch pripomínali pamiatky minulosti — hrady, zámky, mlyny, chalúčky, evokovali atmosféru, ktorá z emocionálnych hľadísk divákovi silne konvenovala. Symbolizovali bezprostredný dotyk s minulosťou, „staré zlaté časy“, kedy bolo všetko dobré, pekné, spodobovali vysnené miesto, kde by človek rád pobýval, ako o tom svedčia výroky informátora pri pohľade na obraz mlyna: „Mal som rád mlyny a to okolie. Je to krásne prostredie. V takom prostredí bývať a dobrú ženu mať, to by bol ideálny život.“ Pre tieto emocionálne a romantizujúce asociácie idylické krajinky stelesňovali predstavy o pokojnom živote v lone krásnej prírody. Ďalej, čo je dôležité, spĺňali nároky na presné zachytenie skutočnosti obrazom: „Pekné je to, čo je ako živé, ako v skutočnosti, ako vyfotené.“ Také hodnotiace súdy sme zaznamenali i pri ďalšom experimentálnom výskume vkusu v súčasnom dedinskom prostredí. Boli rozhodujúce i pri zostavo-

vani hodnotového rebríčka, kde sa jednoznačne na čelo obrazovej ankety umiestnil obraz vodného mlyna spolu s efektným záberom talianskej krajiny. Autorom maľby, ktorá pochádza z r. 1848, bol K. Markó.⁹ Príznačné tu bolo čelné umiestnenie druhého obrazu. Potvrzuje, zdá sa, tendenciu v ľudovom prostredí takmer všeobecnú — t. j. vizuálne doznievanie konvencií európskej výtvarnej tradície a zľudovenie estetického vkusu, možno aj emocionálnych predstáv 19. storočia. Prejavom toho sú aj malebné krajinky zo Záhoria. „Masové umenie, to sú jelene,“ hovorí Stanisław Blaszczyk, keď komentuje ľudovú produkciu „dyvanov“ — textilných násteniek, zdobených olejomaľbou, v Poľsku. Široko sa rozlievajú, pokračujú regionálne rozdiely, hranice medzi mestom a dedinou a domnievame sa, že i hranice etnické.¹⁰ Maďarské jarmočné nástenky, znázorňujúce pestrou tlačou na plátne fantastické krajinky podľa manieri z 18. storočia, ktoré získali popularitu i na Slovensku, sú vizuálne toho istého druhu. Z porovnávacieho hľadiska je zaujímavý aj výskyt námetovej schémy „mountain — chalet — path — tree — water — swans“ na maľbách okenných roliet v jednej zo štvrtí Baltimoru, USA. V prvej polovici 20. storočia ju osídlili blue collars z Talianska, Poľska a Československa. Treba pripomenúť, že s maľbami tohto druhu, tematicky i štylisticky takmer identickými s našimi krajinkami zo Záhoria, tu začal v roku 1913 emigrant zo Slovenska alebo Čiech Richard Oktavec.¹¹

Ako sa teda pozeráť na túto takmer unifikovanú vrstvu vizuálnych a emocionálnych potrieb? Ako kvalifikovať ich zhmotnenie v maľovaných ostrovkoch idyly, jednými z ktorých sú i záhorácke krajinky? Rozhodujúci je zrejme uhol pohľadu. V zmysle sociologickým, z hľadiska mikrosociety prostredia sú tvorivosťou užitočnou. Z hľadiska

psychologického asi tiež, keď vieme, ako neškolení maliari skúšali, hoci predlohu dopredu známu, prekomponovať, variovať, hľadať odlišné riešenie. Ťažko však stotožniť tieto obrázky s rezultat-

mi tvorivosti, ak o nich uvažujeme vo sfére umenia. Tu sú predsa len produktom nižšieho, ešte umelecky neabstrahujúceho stupňa tvorivosti.

POZNÁMKY

- 1 RUDNIAŇSKI, J. Homo cogitans. Warszawa 1975, s. 16–18.
- 2 Tamtiež, s. 17.
- 3 VÁCLAVÍK, A.: Výroční obyčeje a lidové umění. Praha 1959, s. 15.
- 4 SURE, J.: Malarze mówia. Krakow 1963, s. 23.
- 5 Bližšie k opisu malieb porovnaj DANGLOVÁ, O.: Poloľudové maliarstvo na Záhorí. Slov. Národop., 22, 1974, č. 1, s. 75–83.
- 6 GERSZI, T.: A magyar kőrajzoló története a XIX. században. Budapest 1960; Krajínomaľba 18. a 19. században. Galéria hlavného mesta Bratislavy. Katalóg k výstave v Primaciálnom paláci v Bratislave, júl-september 1972; TELEPY, K.: Landscapes in the Hungarian National Gallery. Budapest 1973; WOŹNIAKOWSKI, J.: Góry niewzruszone. Warszawa 1974; Obrazy mé krajiny. Hradec Králové 1984.
- 7 VÁCLAVÍK, A.: Podunajská dedina v Československu. Bratislava 1925, s. 61–62.
- 8 K problému „ľudového“ a „veľkého“ umenia porovnaj DORFES, G.: Proměny umění. Praha 1976, s. 97–98.
- 9 DANGLOVÁ, O.: Vidiecky konzument a jeho vzťah k výtvarnej produkcii. Slov. Národop., 26, 1978, č. 3, s. 437–451.
- 10 BLASZCZYK, S.: Współczesne malarstwo ludowe. In: Współczesne malarstwo ludowe. Materiały z konferencji. Lublin 1969, s. 17–19; JACKOWSKI, A.: Współczesne malarstwo ludowe i jego pogranicza. Polska sztuka ludowa 1977, č. 1, s. 79–94; KOTULA, E.: „Dywany“ — Współczesne malarstwo ludowe wsi rzeszowskich. Polska sztuka ludowa, 1963, č. 3–4, s. 135–164.
- 11 EFF, E.: The painted window screens of Baltimore, Maryland. In: The Clarion 1976, č. 1, s. 5–15.

НАРОДНАЯ ЖИВОПИСЬ И ВОПРОСЫ ТВОРЧЕСТВА

Резюме

Автор статьи пытается, с помощью анализа конкретного примера — картин-пейзажей из области Загоря, применить этнографическую точку зрения на творчество. Кроме индивидуально-психологического подхода творцов, она обращает внимание также на общественное признание их деятельности как творческой, что проявляется к. и. и по количеству того, как часто данное явление в данной среде встречается. Картины-пейзажи, рассматриваемые в статье, восходят к 60–70 гг. нашего века. В виде рисунков на стекле они помещались в верхнюю часть ворот домов в некоторых поселках района Сеница, Скалица, Малацки. В виде стеновых росписей они украшали подворотни и веранды, в виде настенных картин они были менее распространены.

Направленность анализа на меньшее регио-

нальное общество позволила узнать более последовательно, что на фоне творчества, какой его процесс, отличить оттенки более оригинального от стремления сохранить лишь правила схематического метода, и отметить, почему в данной среде резонировал именно данный вид творчества, и чем он удовлетворял потребности потребителей.

О приведенных пейзажах можно говорить в этнографическом или же социологическом смысле как об оригинальных, новых. В период процветания народного искусства в Словакии — 19 и начало 20 века — пейзажи были редким явлением. При использовании критериев официальной эстетики возникают сомнения, когда наблюдаем процесс возникновения «загорацкой» живописи, который представляет собой результат медленного созревания и наблюдения мотивов унаследо-

ванных из стильного опыта. Авторы картин — крестьяне, ремесленники, среди них чаще всего маляры, местные учителя, любители изготавляли росписи по образцам. Чаще всего это были открытки, кубики для складывания картинок, иллюстрированные журналы, из которых выбирали идилично приукрашенные пейзажи. Стимулом послужила привычка к мещанскому вкусу, который словацкая деревня интенсивно усваивала после 2 мировой войны. В деревенских домах тогда стали появляться гобелены, дилетантские пейзажи и т. п., известные из довоенного периода из домов малых городов, в которых ощутимо влияние красочной живописи и пейзажа памятников, известных в Европе в 18—19 вв. В открытой цепи развития — «загорацкая живопись» — гобелены — пейзаж памятников — красочная живопись, если уйти от исторического контекста и предпочитать критерии официальной эстетики, то «загорацкие пейзажи» наверно займут наиболее низкую ступень лестницы творчества. Местный человек их считает красивым украшением, служащим для оживления пустого пространства.

Далее статья посвящена анализу картины

и способу, как авторы пользовались образцом, как выбирали центральные мотивы, в которых, в духе красочной концепции 19 в., преобладали лесные сторожки, деревенские усадьбы с избушками, содяные мельницы, романтические развалины итд., как видоизменяли образец упрощением форм и их ограничением линиями, меняли пространственные связи, редуцировали цветность и т. п. Притом в большинстве случаев авторы нарушали алгоритм образца. В выбор сюжета включались также потребители, которые оказывали влияние на мелкие видоизменения мотивов сюжета.

В этнографическом и социологическом смысле, с точки зрения микрообщества окружающей среды, «загорацку» живопись можно принимать как творчество, полезное с точки зрения более новых ценностных критериев микрообщества. Непрофессиональные художники пытались заранее известный образец перекомпоновать, варьировать, искать новые решения. Несмотря на это, трудно отождествить эти картинки с результатами творчества, если рассуждать о них в сфере искусства.

DIE VOLKSTÜMLICHE MALEREI UND FRAGEN DER SCHAFFENSKRAFT

Zusammenfassung

Die Autorin ist bemüht, mittels der Analyse eines konkreten Beispiels (Bilder der Landschaftsmalerei aus der Region Záhorie) den ethnographischen Blickwinkel auf die Schaffenskraft anzuwenden. Außer der individuell-psychologischen Einstellung der Schöpfer dieser Bilder beachtet sie auch die gesellschaftliche Anerkennung ihrer Tätigkeit als einer schöpferischen Aktivität, was unter anderem auch in der Quantität dessen zum Ausdruck kommt, wie oft dieses Phänomen in der betreffenden Umwelt vorkommt. Die Landschaftsgemälde, von denen im Beitrag die Rede ist, stammen aus den sechziger und siebziger Jahren dieses Jahrhunderts. Als Gemälde auf Glas wurden sie in einigen Gemeinden in der Umgebung der Städte Senica, Skalica und Malacky (Westslowakei) im oberen Teil der Haustore angebracht. Als Wandgemälde zierten sie auch Terräume, Durchfahrten und Veranden, weniger verbreitet waren sie als Wandbilder.

Die Gezieltheit der Analyse auf eine klei-

nerer regionale Gemeinschaft ermöglichte es, den Hintergrund dieses Schaffens konsequenter zu erkennen, seinen Ablauf zu verfolgen, die Schattierungen des Originellen von simplen Bestrebungen, die Regeln des schematischen Verfahrens einzuhalten, zu unterscheiden und festzuhalten. Sie gestattete es auch zu untersuchen, warum in der betreffenden Umwelt gerade diese Gattung des naiven Schaffens resonierte und womit sie die Bedürfnisse der Abnehmer dieser Bilder befriedigte.

Im ethnographischen bzw. soziologischen Sinn kann man von diesen Landschaftsbildern als von originellen, neuen Werken sprechen. In der höchsten Blütezeit der Volkskunst in der Slowakei, im 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts, war nämlich eine Darstellung der Landschaft selten. Zweifel am Kunstwert dieser Artefakte tauchen aber auf, wenn wir an sie Maßstäbe der offiziellen Ästhetik anlegen, wenn wir den Entstehungsprozeß der Gemälde im Záhorie-Gebiet verfolgen, der das

Ergebnis eines langsamen Heranreifens und der Bearbeitung von Motiven war, die einer längeren Stilerfahrung entstammten. Die Schöpfer dieser Bilder — Bauern, Handwerker (unter ihnen zumeist Maler und Anstreicher), Ortslehrer und Amateure — verfertigten ihre Gemälde nach Vorlagen. Am häufigsten waren es Ansichtskarten, Abbildungen auf Kinderbauklötzchen, Bilder aus illustrierten Zeitschriften, aus denen idyllisch verschönte Szenerien ausgewählt wurden. Die Anregung zu diesem Schaffen entsprang der Gewöhnung an den kleinbürgerlichen Geschmack, den das slowakische Dorf nach dem zweiten Weltkrieg intensiv assimilierte. In den dörflichen Haushalten begannen damals Gobelins, dilettantische Landschaftsbilder u. ä. aufzutauchen, die in den Jahren vor dem ersten Weltkrieg in kleinstädtischen Haushalten geläufig waren. In ihnen machte sich ein entfernter Widerhall der pittoresken Malerei und der Andenkenveduten bemerkbar, wie sie im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts verbreitet waren. Wenn wir in der aufgedeckten Entwicklungskette — Gemälde aus dem Záhorie-Gebiet — Gobelins — Veduten — pittoreske Malerei — den historischen Kontext abstrahieren und die Maßstäbe der offiziellen Ästhetik anwenden, dann sinken die Landschaftsbilder aus dem Záhorie-Gebiet auf der Rangliste dieses Schaffens gewiß auf die letzte Stufe ab. Die hiesigen Menschen halten sie jedoch für einen schö-

nen Schmuck, der zur Belebung der leeren Fläche dient.

Im weiteren Teil des Beitrags befaßt sich die Autorin mit der Analyse der Bilder und mit der Art und Weise, wie ihre Autoren mit der Vorlage verfahren, wie sie die zentralen Motive auswählten, unter denen im Geiste der malerischen Konzeption des 19. Jahrhunderts hauptsächlich Forsthäuser, Dorfsiedlungen mit malerischen Hütten, Wassermühlen, romantische Ruinen und ähnliche Sujets dominierten, des weiteren wie sie die Vorlage durch Vereinfachung der Formen und ihrer Begrenzung mittels Linien abwandeln, die räumlichen Zusammenhänge ändern, den Farbenreichtum reduzierten u. ä. Bei der Wahl des Entwurfs hatten auch die Abnehmer ein Wort mitzureden, sie beeinflussten kleine motivische Variationen des Entwurfs.

Im ethnographischen und soziologischen Sinn, vom Aspekt der Mikrosozietät der Umwelt betrachtet, kann man die Gemälde aus dem Záhorie-Gebiet für ein Laienschaffen halten, das im Hinblick auf die neuen Wertekriterien der Mikrosozietät nützlich ist. Die ungeschulten Maler versuchen die Vorlage — obwohl sie im voraus bekannt war — umzukomponieren, zu variieren, andere Lösungen des Sujets zu finden. Es ist jedoch schwer, diese Bilder mit Werken der Schaffenskraft zu identifizieren, wenn wir sie in der Sphäre der Kunst beurteilen.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 37, 1989, číslo 4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparí-
ková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová,
CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc.,
PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leš-
čák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc.,
PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Šte-
fan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosá-
lová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc.,
PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Vie-
ra Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národné-
ho povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijí-
ma PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1989

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой
Академии Наук

Год издания 37, 1989 № 4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Боžена Филова и Д-р Зора
Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лени-
ново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 37, 1989, Nr. 4 Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 37, 1989, No. 4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Année 37, 1989, No. 4

Paraît quatre fois par an. Editions de
VEDA, maison d'édition de l'Académie
slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo
nám. 12

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

Index 49 616
Cena Kčs 20,-